

2009/4
b

art

NIEUWS OVER KUNST VAN MENSEN MET EEN HANDICAP

Visie Op **Het gaat in de samenleving niet alleen om het verstand**

Kunstenaar Frank van der Zee vaart zijn eigen koers

Kunst Inclusief **Van creatieve tijdsbesteding tot persoonlijke groei**

Inhoud

Kijk op www.specialarts.nl
voor de actuele agendagegevens.

Visie op Het gaat in de samenleving niet alleen om het verstand	3
Special Arts Nieuws van Special Arts	6
Museum Charlotte Zander	8
Nieuw in de Special Arts collectie Patricia Verweij	9
De keuze van... Gijs Verschoor	10
Music without Limits	12
Kunstenaar in de schijnwerper Frank van der Zee vaart zijn eigen koers	15
Carte Blanche: een werkplaats met visie in Eindhoven	20
Kunst Inclusief: van creatieve tijdsbesteding tot persoonlijke groei	22
Debatteren over outsider art in Twente	24
Poëziefestival in Wageningen	25
Sensationele avond van de zintuigen in poptempel 013	26
Expositie Tijdelijk verblijf van Frank de Vries in Stayokay Sneek	28
Column Zo puur	29
Kunst in de Latijnse School	30

Cover:

Patricia Verweij,

Patricia bij haar huisje,

acryl op papier, 50 x 65 cm

Foto: Gerard van Rossum

Als je kijkt, zie je dan ook?

Ik heb een koffertje, een denkbeeldig koffertje. In het koffertje verzamel ik mijn schatten, eigenlijk onbewust. Soms gaat het koffertje als vanzelf open en dan kijk ik vol verbazing naar de inhoud. Alle inhoud is erin gelegd

door personen, gebeurtenissen, ervaringen. Zo ook het gezegde 'als je kijkt, zie je dan ook?'. Een vraag die mij regelmatig is gesteld door een - voor mij persoonlijk - markant man. Een vraag die mij vaak heeft stilgezet.

Als ú kijkt, ziet u dan ook...

- dat het accent van (p)art het laatste jaar is verschoven van alleen beeldende kunst naar ook de andere kunstvormen, zoals muziek en theater?
Lees in deze (p)art over SENS11, Carte Blanche en een nieuwe poëziebundel.
- dat Special Arts zich meer en meer ontwikkelt tot Kenniscentrum in de wereld van kunst en handicap?

Els van der Kop, *Koffer*, 2000,

gouache/aquarel op papier, 65 x 50 cm

Foto: Gerard van Rossum

Een vooruitblik op de activiteiten van Special Arts in 2010 vindt u op pagina 6.

- hoe hard uw steun nodig is bij het realiseren van de doelstelling van Special Arts: dat alle mensen met een handicap aan kunst kunnen doen en dat ze hun talenten daarvoor kunnen ontwikkelen?
Dat kan op veel manieren, als donateur, als sponsor, als vrijwilliger en door anderen (gratis!) kennis te laten maken met het kunstmagazine (p)art via de kaart in dit nummer.

Wat ziet u als u kijkt naar het hier afgebeelde schilderij van Els van der Kop? Ik vier beentjes; mijn koffertje wandelt met mij mee naar 2010.

Tine Veldhuizen
t.veldhuizen@specialarts.nl

Dat had ik niet verwacht, dat ik een broeiest binnenging. En het zag er ook niet zo uit. Een mooie lichte ruimte, een hoog plafond met piramidevormige dakconstructies, rondom toneelverlichting, veel tafels verspreid opgesteld, met daarop allerlei klein creatief werk, een gezellige bar. Een sfeervolle, inspirerende, kunstzinnige omgeving. Maar niks broeierigs.

Visie Op

“Het gaat in de samenleving niet alleen om het verstand”

Kennismaking met Arie Keijzer

Ik was op bezoek bij Arie Keijzer, directeur van Scholen in de Kunst, een instelling voor kunstzinnige vorming in Amersfoort. En dat van dat broeiest, dat is meer een geuzennaam. De organisatie kreeg die toen in 1999 de geschiedenis werd geschreven van de naoorlogse kunstzinnige vorming in Amersfoort.¹ De auteurs van die geschiedenis vinden dat Amersfoort zich op het gebied van de ontwikkeling van kunsteducatie positief onderscheidt van de gemiddelde middelgrote stad in Nederland.

Daarmee is ook de lijn van deze Visie Op aangegeven: wat is de kijk van Arie Keijzer op de ontwikkelingen in de kunsteducatie en op de plaats van mensen met een handicap

daarin? En hoe ziet hij de ontwikkeling van Amersfoort als stad van cultuur, ook in relatie met het voornemen van Special Arts zich daar te vestigen?

Een intuïtieve loopbaan

Arie Keijzer heeft muziek als achtergrond. Hij ging in zijn jonge jaren piano studeren aan het Rotterdams conservatorium, schakelde na een jaar over op schoolmuziek en haalde in 1973 zijn diploma. Over het omschakelen zegt hij: “Ik zag dat er veel mensen waren die minstens zo goed of mogelijk beter speelden dan ik en ik zag me niet de Rubinstein van de lage landen worden.”

Hij werd leraar muziek en deed dat werk een jaar of negen, toen hij iemand tegenkwam, die hem op het spoor zette van een leidinggevende functie. Hij werd directeur van een muziekschool, onderdeel van een grotere Rotterdamse koepel op het gebied van kunstzinnige vorming. Na in Rotterdam nog een jaar directeur geweest te zijn van het conservatorium, maakte hij 1991 de overstap naar de kunsteducatie in Amersfoort. Vanaf 2000 is Arie Keijzer belast met de leiding van Scholen in de Kunst, zoals de organisatie heet, thans als directeurbestuurder.

Het intuïtieve in zijn loopbaan ziet hij als een bepaalde, niet beredeneerde vorm van weten waar je bestemming ligt. Die bestemming is

Het Instituut voor Beeld en Geluid

Foto: Daria Scagliola en

Stijn Brakkee

© Beeld en Geluid

¹ Vera Asselbergs-Neessen en Hendrik Henrichs, *Een broeiest van cultuur. Kunstzinnige vorming in Amersfoort 1945-1998*. Amersfoort, 1999

klaarblijkelijk het geven van leiding in een creatieve omgeving. Arie Keijzer bekijkt dat leidinggeven primair vanuit een oogpunt van gedrevenheid. "Wat je missie is in je leven", zegt hij, "dat is bepalend". Voor hem zelf geldt, dat zijn oorspronkelijke drijfveer nog steeds de basis vormt, hij duidt die aan met de termen volksverheffing of volksontwikkeling.

Een organisatie met visie

Hij licht dit toe. De samenleving kent vele jongeren en ouderen met een lagere maatschappelijke positie dan anderen. Kunstbeoefening kan hen de mogelijkheid geven om trots te zijn op wat ze kunnen. "Het gaat in de samenleving niet alleen om het verstand", zegt hij, "het gaat ook om andere kwaliteiten en het is belangrijk er als samenleving voor te zorgen dat die kwaliteiten kans hebben tevoorschijn te komen".

De organisatie Scholen in de Kunst is daarop gefocust. Drie terreinen worden bediend: kunstparticipatie, talentontwikkeling en amateurkunst. Het bijzondere van Amersfoort is dat al in een vroeg stadium ernaar is gestreefd, deze verschillende activiteiten binnen één organisatie te bundelen. Daarbij zijn ook de

verschillende organisaties die er in Amersfoort op het gebied van kunstzinnige vorming waren, in één organisatie samengegaan. Die fusie was tevens aanleiding om de afzonderlijke archieven te bundelen, en een onderzoek te laten doen naar de in die archieven te vinden geschiedenis van de Amersfoortse kunsteducatie. Dat werd het boek dat de organisatie als een broeinest aanduidde.

Verscheidene initiatieven worden genoemd die er op wijzen, dat in Amersfoort het voortouw werd genomen van later landelijk aanvaarde activiteiten. Daarbij speelden niet alleen economische en bestuurlijk-politiek factoren een rol, maar ook persoonlijke, dat wil zeggen: de actieve en enthousiaste inzet van personen die bij culturele ontwikkelingen betrokken waren.

Mensen met een handicap

Special Arts is initiatiefnemer van het onderzoeksproject Kunst Inclusief. Scholen in de Kunst doet hier aan mee. Het onderzoek verloopt in fasen en momenteel loopt de tweede fase, waarin in kaart wordt gebracht wat de ervaringen met inclusie zijn van een beperkt aantal organisaties. Scholen in de Kunst neemt

De tien vragen aan Arie Keijzer

Wie is uw favoriete kunstenaar?

Johann Sebastian Bach.

Wat is uw favoriete kunstwerk?

De compositie Vier Letzte Lieder van Richard Strauss, geschreven in 1948, toen hij 84 was.

Koopt u zelf kunst?

Ja, met enige regelmaat.

Wat is het laatste kunstwerk dat u heeft gekocht?

Een tweeluik met een Alpengezicht van de Poolse kunstenaar Magosia Sics.

Moet kunst bij het behang passen?

Kunst moet in de ruimte communiceren.

Wat vindt u van de bedragen die voor kunst betaald worden?

De kunst die ik koop, is betaalbaar. Maar sommige kunst maakt deel uit van een economisch proces; die is onbetaalbaar, het gaat dan niet

meer om de kunstwaarde maar om de marktwaarde.

Van welk meubeldesign houdt u?

Gispen.

Wat is uw favoriete bouwwerk?

Het Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum van de architecten Neutelings en Riedijk.

Wat was uw meest indrukwekkende gebeurtenis?

Mijn eigen geboorte.

Wat is voor u geluk?

Met veel mensen aan tafel, lekker eten door mij klaargemaakt.

Ben Wuisman, *Muziek*, 2003,
gouache/aquarel op papier,
65 x 50 cm
Foto: Gerard van Rossum

deel aan het uitvoeren van die selectie. Arie Keijzer zegt dat in de organisatie al langer de vraag speelde wat er voor mensen met een handicap kan en moet worden gedaan. Er waren al eerder projecten gestart. Zo was er een theatergroep voor mensen met een psychiatrische achtergrond en er waren muziekprojecten voor mensen met een verstandelijke handicap.

De structuur van de organisatie is gebaseerd op het werken met klantengroepen. Dat maakt het mogelijk te werken met groepen waarvan ook mensen met een handicap deel uit maken. Bovendien is er een goed getrainde en gemotiveerde ploeg leidinggevend, die graag nieuwe ontwikkelingen tegemoet treedt. Zodoende groeit binnen de organisatie de belangstelling voor het creëren van aanbod voor mensen met een handicap.

Maar er zijn ook ontwikkelingen in de samenleving die op een toenemende aandacht

voor inclusie wijzen. Hij vindt het belangrijk dat een instelling daarvoor de nodige voelhorens heeft. Ook vindt hij het belangrijk goed te kijken hoe je als organisatie deze zaken aanpakt.

Verder lijkt het hem verstandig je ook te oriënteren op wat men in andere landen doet. Zo zijn er in Engeland projecten op het gebied van kunstzinnige vorming waarin mensen met een handicap in één groep zijn ingedeeld. In ons land is de neiging groot om mensen met en zonder handicap samen in een groep te plaatsen. Maar al is hij in principe voorstander van zo'n aanpak, het mengen van deelnemers en cursisten moet niet vanuit een dogmatisch standpunt gebeuren. Het blijft nodig goed te kijken naar wat in de praktijk mogelijk is en welk aanbod het best past bij de deelnemers.

Amersfoort en cultuur

Amersfoort is na de oorlog uitgegroeid van een kleine provinciestad tot een grote gemeente met talrijke nieuwbouwwijken. Burgemeester Molendijk, die van 1946 tot 1961 in functie was, heeft in die periode er veel aan bijgedragen dat cultuureducatieve organisaties zich in de stad gingen vestigen. De centrale ligging in het land en de mooi bewaard gebleven historische binnenstad vormden daarbij natuurlijk aantrekkelijke argumenten.

Ook in onze tijd is voor de gemeente Amersfoort cultuur één van de speerpunten van beleid om het wonen in de stad aantrekkelijk te maken. Als middelgrote stad heeft Amersfoort niet de zorg om aan de stad verbonden orkesten of toneelensembles in stand te houden. De stad richt zich op voorzieningen als de lokale musea, de bibliotheek, de kunstzinnige vorming, de kunsttuilen en in het algemeen op de promotie van de stad als een aantrekkelijke plek om met cultuur in aanraking te komen, zoals dat te zien is in het Cultuurlint Amersfoort.

Arie Keijzer, van oudsher gewend aan een grootstedelijk voorzieningenniveau, voelt zich goed thuis bij het Amersfoortse aanbod. "Ik ben een groot liefhebber van film", zegt hij, "vooral van de films die in filmhuizen worden vertoond, maar ook van het genre Bollywood". En, afgezien misschien van Bollywood, in de zalen van de Lieve Vrouw in Amersfoort valt voor hem genoeg te beleven op dit gebied.

Hij is goed op de hoogte van de ontwikkelingen van het gemeentelijk cultuurbeleid en vindt dat er bijvoorbeeld op het gebied van musea

goede stappen worden gezet. De brand in het Armando-museum was een grote domper, maar de zaken worden nu grondig aangepakt. Er is een nieuw museum gekomen, de Kunsthal in Amersfoort, KadE geheten.

Wel vindt hij, dat de gemeente bij de verdere ontwikkeling van het beleid en in geval van bezuinigingen meer duidelijke keuzes zou moeten maken. Het is nog te vaak dat honderd bloemen moeten bloeien. "Kies waar je je uitgesproken op richt en zet daarop in," zegt hij, "er kunnen heel goed accenten worden gelegd".

Amersfoort en kunst van gehandicapten

Arie Keijzer vindt dat in Amersfoort een welwillend klimaat bestaat met betrekking tot voorzieningen voor mensen met een verstandelijke handicap in het algemeen en voor kunst van mensen met zo'n handicap in het bijzonder.

Naast het gebruikelijke aanbod aan zorg, zijn er tot de verbeelding sprekende initiatieven. Hij noemt als voorbeeld het lunchcafé De

Onthaasting, vlakbij het station, waar mensen met een verstandelijke handicap in de bediening werken en, omdat het een kenwerk-leerbedrijf is, ook een opleiding krijgen. In de lunchroom is bovendien veel kunst van mensen met een handicap te zien. Een andere voorziening is het Jans Pakhuys, een galerie en atelier voor kunstenaars met een verstandelijke handicap, gevestigd in de oude binnenstad.

Special Arts, waar Arie Keijzer bestuurslid van is, kijkt uit naar een andere vestigingsplaats en Amersfoort is daarbij in beeld. Hij zou dat een goede keuze vinden. Geografisch gezien ligt de stad goed. Er is acceptatie van mensen met een handicap en het gemeentebestuur staat welwillend tegenover nieuwe activiteiten op cultureel gebied.

In 1999 was 'broeiness' een treffende aanduiding. Nu hebben we het over broedplaatsen in de kunst. Broeien? Broeden? Ik houd het er maar op dat er op cultuurgebied veel moois bloeit, daar in Amersfoort.

Henk van Es

Nieuws van **Special Arts**

Kenniscentrum Kunst en Handicap

Special Arts heeft, in het meerjarenbeleid 2008-2010, uitgesproken dat ze Kenniscentrum wil zijn. Een beleidsvoornemen, dat is gebaseerd op vragen uit de sector kunst en handicap. De eerste stap daarin was het onderzoek 'Kunst Inclusief', waar Special Arts de initiatiefnemer van is. Door dat onderzoek is het voornemen voor een kenniscentrum in een stroomversnelling gekomen. Zowel organisaties in de kunst als in de zorg drongen er op aan dat Special Arts de rol van spin in het web op zich neemt. Inmiddels zijn daar ook stappen toe gezet. Er zijn veel aanbieders van kunstactiviteiten voor mensen met een handicap in beeld gekomen. Tevens zijn er netwerken en samenwerkingsverbanden ontstaan, zoals het theaterplatform en de samenwerking met de Kunstfactor.

Momenteel is Special Arts in gesprek met diverse fondsen in de zorg en de kunst over de vraag

in hoeverre en hoe een Kenniscentrum Kunst en Handicap vorm zou kunnen krijgen.

'Kunst Inclusief'

'Kunst Inclusief' richt zich in het tweede deel van het onderzoek vooral op het ontwikkelen van praktisch bruikbare kennis. Die kennis wordt al doende tot stand gebracht in drie zogenaamde OntwikkelWerkPlaatsen (OWP's). Per OWP is een bepaalde onderzoeksvraag geformuleerd. Het proces wordt gevolgd en ondersteund door een zogenaamde facilitator. Tevens volgen (student-) onderzoekers het proces, dat wil zeggen zij stellen er vragen over en/of verbinden er conclusies aan. De OWP in Nijmegen wordt gevormd door het Centrum voor de Kunsten 'De Lindenberg' uit Nijmegen, Atelier Matisse uit Wijchen, Atelier 23 uit Arnhem en ateliers Leonardo da Vinci uit Ermelo. De facilitator is Martha van Biene, lector aan de Hogeschool Arnhem Nijmegen.

Ook de onderzoeksgroep is daaruit afkomstig. De OWP Nijmegen onderzoekt hoe en met welke leerinstrumenten het lerend vermogen van deelnemers kan worden aangesproken. En wel zodanig dat deelnemers met behulp van leerprocesondersteuning systematisch en planmatig in de gelegenheid zijn (door) te leren, met de nadruk op groeimogelijkheden in artistieke participatie.

De OWP den Haag wordt gevormd door het Centrum voor de Kunsten 'Het Koorenhuis', atelier Anders Bekeken en Atelier de Haagse School, alle drie uit Den Haag. Facilitator is Toinette Loeffen, projectleider 'Kunst Inclusief' vanuit de Hogeschool Utrecht. De onderzoeksgroep wordt eveneens gevormd door studenten en onderzoekers van de HU. In deze OWP staat de vraag centraal hoe begeleiders/docenten deelnemers met een psychiatrische en/of verstandelijke beperking beter kunnen ondersteunen bij het bevorderen van artistieke participatie en actorschap.

Jeroen Bouwmeester,
Zonder titel, gemengde techniek
op papier, 65 x 50 cm
Foto: Gerard van Rossum

Centraal staat hier het zelf verantwoordelijkheid nemen en het veranderen van de negatieve, eenzijdige, beperkende beeldvorming. De OWP Amersfoort wordt gevormd door het Centrum voor de Kunsten 'Scholen in de Kunst' en atelier Jans Pakhuys, beide uit Amersfoort. De facilitator is Paola de Bruin, beeldend kunstenaar, lid van de selectiecommissie van Special Arts en docent beeldende vorming aan de Hogeschool Arnhem en Nijmegen. De onderzoeksgroep is afkomstig van de HU. In de OWP Amersfoort/ Utrecht gaan de betrokken partners mogelijkheden onderzoeken voor in-, door- en uitstroommogelijkheden voor mensen met een beperking, teneinde (door)leerlijnen te ontwikkelen.

Symposium Podiumkunsten

Zoals eerder werd gemeld gaat Special Arts samen met de Kunstfactor, het sectorinstituut voor amateurkunst, een symposium organiseren. Aanvankelijk richtten de partners zich op theater, maar omdat veel van de theatergezelschappen multidisciplinair werken, is er inmiddels sprake van podiumkunsten, dat wil zeggen van theater, muziek en dans.

Tevens werken de Kunstfactor en Special Arts samen aan de totstandkoming van een publicatie, waarin alle aanbieders van podiumkunsten voor mensen met een handicap zijn weergegeven. Deze publicatie is bedoeld om beleidsmakers, overheid, kunstorganisaties en podia te attenderen op het aanbod.

Er zijn al veel adressen verzameld door Anouk Wognum, die het secretariaat van het theaterplatform vooralsnog bemenst. Als u een aanbod muziek, dans of theater hebt voor mensen met een handicap, kunt u zich bij haar melden: info@specialarts.nl.

www.specialarts.nl

Sinds oktober jl. is de nieuwe website van Special Arts in de lucht: www.specialarts.nl.

De organisatie is er trots op, zowel vanwege de mooie vormgeving als door de hoeveelheid informatie die er toegankelijk wordt gemaakt. Er wordt nog gewerkt aan een overzicht van het aanbod kunstactiviteiten voor mensen met een handicap, in de zorg, de centra voor de kunsten, het amateur- en het particuliere circuit. Ook u kunt uw aanbod plaatsen, zie www.specialarts.nl, diensten, aanbod kunstactiviteiten.

Tevens kunt u activiteiten voor de landelijke agenda plaatsen, via agenda@specialarts.nl of via het formulier op de website.

Museum Charlotte Zander

Een vergeten, krakende outsiderparel in het noorden van het Zwarte Woud

Bönningheim is een stadje in een wijengebied gelegen tussen de driehoek Heidelberg, Karlsruhe en Stuttgart. Daar kom je nooit, daar raas je langs, daarvan heb je geen weet. Jammer, want in Schloss Bönningheim, een roze barokpaleis, is een blauwdruk te vinden van 's werelds grootste collectie outsiderkunst, naïeve kunst en Art Brut.

In de jubileumtentoonstelling vanwege het 10-jarige bestaan van dit museum wordt je getuige van 45 jaar verzamelwoede van Charlotte Zander. In deze 45 jaar verzamelde zij, volgens de uiterst vriendelijke juffrouw aan de balie, ongeveer 4000 kunstwerken, zowel schilderijen en tekeningen, als beeldhouwwerken. In deze tentoonstelling zie je zowel 'oude bekenden' als Camille Bombois en Rosemarie Koczy, die de Holocaust zo indringend laten zien met inkttekeningen en

houtdruksels, als ook Henri Rousseau met *Le Charme*, een vrouw omringd door oerwoud. Ook 'nieuwe bekenden' als Jaco Kranendonk zijn aanwezig. Verder naïeven en outsiders uit de Caraïben, Afrika en China, van wie ik nog nooit gehoord had.

Via een monumentale trap kom je vervolgens op drie verdiepingen, waar je uren alleen rondloopt en waar de eikenhouten vloeren een oorverdovend gekraak produceren. Je krijgt een totaalindruk van de enorme verscheidenheid van de outsiderkunst en naïeve kunst, zowel in thematiek, materiaalgebruik als kwaliteit. De verschillende kunstwerken laten de enorme verzameldrift en persoonlijke keuzes van Charlotte Zander zien en haar contacten in de psychiatrie. Bijvoorbeeld werk van kunstenaars die verschillende oorlogstrauma's van zich af probeerden te schilderen.

Links:

Een statige locatie voor

Museum Charlotte Zander

Foto: via Museum Charlotte Zander

Rechts:

Margarehte Held, *Dämonin*,

krijt op zwart papier, 70 x 50 cm

Foto: via Museum Charlotte Zander

Damien Coche, *Sapin de Noel*,
viltstift op papier, 28 x 21 cm

Haar interesse ging ook uit naar voodoo-kunst, Aboriginal-kunst, en kunstwerken van vrijheidsstrijders uit Jamaica. Verder zien we een zaal gericht op kunstenaars die schilderden onder invloed van visioenen en geesten. Daarnaast zijn er religieuze werken te zien van onbekende kunstenaars uit Ethiopië. Eigenlijk te

veel om op te noemen, te veel ook om in je op te nemen.

Terug in Nederland verneem ik dat het museum het moeilijk heeft mede omdat de bezoekers het laten afweten. Erg jammer, want een bezoek op weg naar het zuiden is zeker de moeite waard. We besluiten om volgend jaar weer terug te komen, want nu weten we deze parel van de outsiderkunst te vinden.

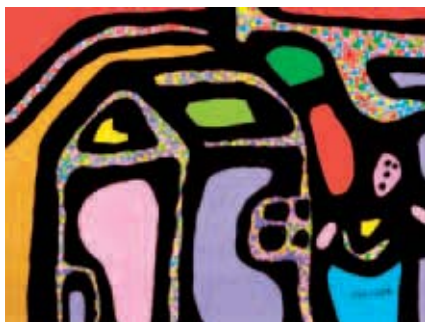
*Albert Sanders, docent beeldend vormen, SPH, Instituut Sociale Studies van de HAN te Nijmegen
Lid selectiecommissie Special Arts*

Museum Charlotte Zander
Schloss Bönningheim
Hauptstrasse 15
D-74357 Bönningheim
www.sammlungzander.de

Openingstijden:
dinsdag tot en met zaterdag van
11.00 tot 15.00 uur
zondag en op feestdagen van
11.00 tot 16.00 uur.

In het blad *Out of Art* van december 2008 geeft Charlotte Zander inzicht in haar verzameldrift. "Verzameling als levenswerk", *Out of Art*, Magazine voor actuele Outsider Art, Jaargang 3 nummer 2, december 2008

Nieuw in de Special Arts collectie **Patricia Verweij**

Patricia Verweij, *Patricia bij haar huisje*, acryl op papier, 50 x 65 cm
Foto: Gerard van Rossum

Maandelijks worden er kunstwerken aan de collectie van de kunstuitleen toegevoegd, zoals onlangs schilderijen van Patricia Verweij.

Het werk van Patricia Verweij (1973) is speels en strak tegelijk. Haar werk kenmerkt zich door dikke zwarte lijnen om de figuren heen, en felle kleuren voor de vlakken. In het werk *Patricia bij haar huisje* heeft zij een voor

haar nieuwe techniek, pointilisme, gebruikt. Na het aanleren van een nieuwe techniek volgt vaak een periode waarin zij de techniek niet meer gebruikt. Later verwerkt zij dan ineens zo'n nieuwe techniek in haar werk.

Patricia maakt altijd alles uit haar hoofd, voornamelijk mensen en bloemen. Meestal meerdere mensen op één schilderij. De mensen zijn familieleden en vrienden die dicht om haar heen staan.

Atteljee
Editiestraat 31
1321 NG Almere-Stad
Telefoon: 036-5378191

De keuze van Gijs Verschoor

De (visuele) schoonheid van een kunstwerk

Natuurlijk zijn er min of meer universele schoonheidsbelevingen. Deze worden dan ook veelvuldig gefotografeerd en als zodanig zijn ze tot een cliché geworden: de ondergaande zon aan het strand of een bos in de herfst, om er maar een paar te noemen. Dit zijn voorbeelden gerelateerd aan de natuur. Ten aanzien van kunst is er naast de culturele invloed van een bepaalde tijd en smaak ook sprake van een hoge mate van individuele subjectiviteit. En dat subjectieve doet je ook iets begrijpen van de beschouwer. Het moment in zijn ontwikkeling en de wijze waarop de beschouwer in het leven staat, beïnvloedt zijn schoonheidsbeleving. Dus waarom mijn keuze voor dit kunstwerk?

Overlevingskunst

In 2006 kreeg ik van de provincie Gelderland de vraag voorgelegd om een tentoonstelling in te richten van kunst, gemaakt door bezoekers van het Atelier van de Overlevingskunst.

Dit Atelier, een initiatief van Ellen Hoogveld dat valt onder de koepel van Stichting Het

Anoniem, *Zonder Titel*,
acrylverf op doek, 20 x 20 cm,
Foto: Louis Nienhuis

Kruispunt, Straatpastoraat Nijmegen, geeft dak- en thuislozen de gelegenheid één maal per week in de Titus Brandsmakapel in Nijmegen te tekenen en te schilderen. Aan mij werd die vraag voorgelegd, omdat ik in mijn beeldende kunstpraktijk een paar projecten heb uitgevoerd met dak- en thuislozen en mensen uit de verslavingszorg. Hieruit spreekt enigszins mijn affiniteit met deze doelgroepen.

Het Atelier van de Overlevingskunst staat open voor alle mensen van de straat, ongeacht hun achtergrond, psychische en/of verslavingsproblematiek. Het Atelier is zeer laagdrempelig en de mensen kunnen binnenlopen om te schilderen, te tekenen of alleen een kop koffie te drinken. Voor mij was deze kennismaking met de bezoekers van het Atelier weer een bijzondere ervaring, temeer daar ik naast de contacten met de bezoekers geconfronteerd werd met een grote hoeveelheid schilderijen in diverse maten die her en der waren opgeslagen in de kleine voormalige devotiekapel. Aan mij de schone taak een selectie te maken uit ongeveer 450 werkstukken.

Tijdens het bekijken van de schilderijen viel mijn oog op een klein werkje van 20 bij 20 centimeter, een schildering op linnen, zonder titel. De maker is onbekend. Het werk is achtergelaten in de Titus Brandsmakapel, waarvan het koor dezelfde afmetingen heeft als de cel waarin Titus verbleef tijdens zijn gevangenschap in het concentratiekamp Dachau. Het formaat is

volledig pretentieloos. Wat we zien is een persoon liggend in bed. Voorzichtig is met een klein kwastje deze lineaire tekening aangebracht in een donkere kleur. Met verdunde acrylverf is het gehele oppervlak geel-groenig ingewassen, waardoor het een aquarelachtige uitstraling heeft. Er is sprake van een beginnend perspectief, dat een tienjarige zou kunnen hanteren. Er is veel zorg besteed aan het beddengoed, heel keurig is het laken omgeslagen en de persoon ligt op de rug. Woorden als eenzaam, kwetsbaar en onvermogen komen in mij op. Het is een meisje, zo te zien, en ik stel me de vraag waarom deze voorstelling door de maakster geschilderd is - 'maakster' omdat het naar mijn gevoel door een vrouw geschilderd lijkt te zijn. Vorm en kleur, hoewel minimaal aanwezig, zijn in harmonie met elkaar. Er is sprake

van een innerlijke noodzaak, dus oprechtheid bij de maakster. Het is in mijn ogen dan ook een volkomen authentiek werk.

Schoonheidsbeleving

Hoe komt het toch dat dit werkje me zo ontroeft? Het voldoet voor mij in ieder geval aan de minimale eisen van een kunstwerk: zeggingskracht en authenticiteit. Verder spreekt mij aan dat het een intuïtief werk is, er is niet langdurig over nagedacht vanuit een artistiek oogpunt, laat staan vanuit een kunstzinnig theoretisch oogpunt. De spontaniteit en de expressiviteit die het werkje uitstraalt, maar vooral mijn ervaring met de doelgroep dak- en thuislozen doen mij als een blok vallen voor dit schilderijtje. Bekend zijn met hun problematiek, hun struggle for life, weergegeven in het tegenovergestelde daarvan, de

ultieme metafoor voor veiligheid en geborgenheid: een bed.

Ingaand op de discussie of de beoordeling van outsider art bij de persoon of bij het werk moet liggen, is mijn antwoord in dit geval bij de 'persoon', lees doelgroep. Schoonheid ervaren wordt ook veroorzaakt door met hart en ziel betrokken zijn bij een bepaald werk of bij de maker ervan. De schoonheidsbeleving is dus naast een bewust beoordelingsproces, ook een onbewust proces van empathie, en emotionele betrokkenheid, opgeroepen door het schilderij.

Gijs Verschoor, docent Beeldende Vorming aan de opleiding Creatieve Therapie, van de Faculteit Maatschappij en Recht, Hogeschool Utrecht. Beeldend Kunstenaar en lid van de selectiecommissie.

EEN WORKSHOP
POËZIE
ORGANISEREN?

ONTDEK DE KRACHT
VAN DE KUNSTENAAR

ANIMATIE
FILMPJES
MAKEN?

KERAMISCHE
PRODUCT LIJN
ONTWERPEN?

Voorbeelden van projecten waar werken met professionele kunstenaars de kwaliteit van het leven van de betrokken deelnemers op een verrassende manier verbetert, verandert en kleur geeft. Soms letterlijk.

Kunstenaars zijn immers in staat verder te denken. Zich te verplaatsen in de leefwereld van de ander. Zij zijn in staat om onverwachte verbanden te leggen. Om creativiteit te ontdekken of om fantasie te combineren met vakmanschap.

Zoekt u als organisatie naar een inspirerende en creatieve aanvulling op de zorg die u levert aan uw cliënten? Of heeft u zelf ideeën die u wilt realiseren?

Wij, Kunstenaars&CO, weten de weg. We hebben een groot netwerk van professionele kunstenaars. Samen met u selecteren wij de beste kunstenaars die aansluiten op uw wens of idee. Maar we doen meer. We denken ook mee over inhoudelijke en financiële invulling van projecten binnen uw organisatie.

Wilt u meer weten?
Of wilt u een afspraak maken?

Kijk op www.kunstenaarsenco.nl
of bel De Kunstenaarslijn: 0900 – 535 25 99.

KUNSTENAARS&CO

First European Colour Orchestra Music without Limits

Op vrijdag 23 en zaterdag 24 oktober jl. vond de zesde editie plaats van Music without Limits, een zinderend concert door mensen met een beperking in de prachtige schouwburg van Schiedam.

De oprichter van dit geweldige initiatief is Annelies Kars van de Stichting Rolantino's en beschermvrouwe is mevrouw W.M.A. Verver-Aartsen, burgemeester van Schiedam. De eerste editie vond plaats in september 2002, ook in Schiedam.

FECO (First European Colour Orchestra) haalt zijn leden hoofdzakelijk uit bestaande nationale muziekgroepen. Begin 2006 telde het orkest 96 muzikanten: 15 uit Nederland, 5 uit België, 15 uit Polen, 14 uit Hongarije, 12 uit Letland en 35 uit Litouwen. FECO wil uitgroeien tot een orkest van maximaal 150 muzikanten en daarom worden jaarlijks nieuwe landen uitgenodigd om zich aan te sluiten. Tevens moet een Europees orkest kunnen repeteren, een eigen repertoire uitbouwen en via

optredens het resultaat tonen aan een ruim publiek.

Eén harmonisch geheel

Elk jaar wordt er een muziekkamp georganiseerd. De opzet daarvan is dat ieder jaar een ander land gastland is voor het orkest. Dit gastland financiert en organiseert het verblijf, de repetities en optredens van FECO; de deelnemende landen financieren de heen- en terugreis. FECO heeft derhalve een niet-commerciële instelling. Annelies Kars houdt vast aan dit principe. Zelfs de toegang tot het concert is gratis. De muziek van FECO wordt geschreven door Annelies Kars of medewerkers uit de deelnemende landen. Zij stuurt de partituren naar de leden, zodat zij deze thuis kunnen instuderen. Ieder levert zijn bijdrage. Sommige musici spelen

alleen akkoorden, anderen alleen percussie of zang en nog anderen spelen de melodie. Gedurende de gezamenlijke repetities van FECO, dit jaar onder leiding van Annelies Kars, brengen de dirigenten Romas Bruzga en Annelies Kars alle stemmen en geluiden samen tot één harmonisch geheel. Daar slagen ze op een fantastische wijze in. Ook dit keer werd er op hoog niveau gemusiceerd. Het is aardig om te zien, dat er goed wordt nagedacht over variaties in bezetting en repertoire. De presentatie was in vertrouwde handen van Marnix Kappers, die in alle talen het geheel vloeiend aan elkaar praatte. Dit jaar waren er ook professionele gasten uit Nederland: Saskia en Serge. Zij weten het publiek in beweging te krijgen en tot in het hart te raken. Prachtig om de zaal

Van repetitie naar optreden, Foto's: Wim Hoek

te zien, gevuld met een gemêleerd publiek. Het enthousiasme van het publiek was zeer aanstekelijk. Iedereen moet dit volgend jaar gaan zien. Welke omroep gaat dit registreren?

De Rolantino's uit Schiedam

De Rolantino's is een muziekgroep, opgericht in 1966 door Annelies Kars, muziektherapeute in Schiedam en muzikaal leider. De meesten hadden nog nooit een instrument bespeeld en kunnen noch lezen, noch schrijven. De Rolantino's spelen daarom met een speciaal voor hen geschreven kleurenmethode. De band telt 33 leden en wordt ondersteund door vele enthousiaste vrijwilligers. De band treedt vaak op, in binnen- en buitenland. Zo waren ze te gast in Litouwen, Polen, Hongarije, België en Duitsland. Ze zijn gestart met kinderliedjes, maar momenteel spelen zij ook top-

40-nummers, ballades, en muziek die speciaal voor hen geschreven is door Annelies Kars. Zij repeteren iedere zaterdag en dat is altijd een groot feest.

Op 22 april 2006 hebben de Rolantino's hun eerste cd opgenomen. De meeste nummers op die cd zijn geschreven door Annelies Kars. Annelies geeft sinds 1976 muzieklessen. Begin 1980 startte zij met het geven van muzieklessen voor zeer jonge kinderen (drie- en vierjarigen) en mensen met een beperking. Hiervoor schreef zij een kleurensysteem dat tot op heden nog steeds voldoet en gebruikt wordt. De resultaten die zij behaalde, kregen de aandacht van diverse kranten. Tevens heeft zij workshops gegeven in Litouwen (een aantal is gepubliceerd). Verder is Annelies een van de weinige docenten die het brailleschrift onderwijst in Nederland. Aan haar school volgt een aantal blinde leerlingen moeiteloos het muziekonderwijs.

Wat de drijfveer voor haar enthousiasme is kan zij moeilijk uitleggen. "Je krijgt er zoveel voor terug", zegt zij. Zij noemt het enthousiasme voor de medemens. "De mensen met een handicap leren zichzelf te accepteren zoals ze zijn, ze krijgen zelfvertrouwen en eigenwaarden mee. Daarbij kunnen ook wij veel van deze doelgroep leren: blij zijn met weinig en minder veeleisend zijn. Voor iedereen is er wel iets dat onbereikbaar is, maar dat neemt niet weg dat je moet genieten van dingen die je wel kunt. Dit acceptatievermogen is bij de mensen met een beperking veel groter dan bij anderen", aldus Annelies Kars die dit jaar werd benoemd tot ridder in de orde van Oranje Nassau. En dat mag een bekroning op haar werk worden genoemd!

Eric Schulp

<http://www.youtube.com/watch?v=n5CoJEDfzrU>

Lijstenmakerij van Ekeveld
Tuindorpweg 51
3951 BE Maarn
Tel 0343-441310

Voor al uw inlijstwerk
en ophangsystemen

Amsterdam Outsider Art

Verkoop en verhuur van kunst

Nieuwe Keizersgracht 1a
1018 DR AMSTERDAM
tel. : 020-3307083
website : www.amsterdamoutsiderart.nl
www.amsterdamoutsiderart.hyves.nl
e-mail : amsterdamoutsiderart@gmail.com
openingstijden : wo t/m za 12.00-19.00 uur

Atelier 't Carillon

Markt 4
6041 EL ROERMOND
tel. : 0475-319619
fax : 0475-339827
e-mail : joyce.marteau@daelzicht.nl
openingstijden : di t/m vr van 9.00-16.00 uur

De Wijde Doelen

*Grafiek en Keramiek Atelier
Linoleumsneden, zeefdrukken, ansichtkaarten,
oliepastels. Seriematige en vrije keramiek.*

Biltstraat 333
3572 AS UTRECHT
tel. : 030-2331836
fax : 030-2382387
website : www.wijdedoelen.nl
e-mail : info@wijdedoelen.nl
openingstijden : bezoek na telefonische afspraak

Jans Pakhuys

Voorheen Hof12Galerie

Grote Sint Jansstraat 4
3811 HX AMERSFOORT
tel. : 033-4611779
fax : 033-4613382
website : www.amerpoort.nl/janspakhuis
e-mail : janspakhuis@amerpoort.nl
openingstijden : di t/m za 11.00-17.00 uur en tijdens
kustkijkroute elke 3e zondag v/d maand
van 14.00-17.00 uur en op afspraak.

Atelier 'De Haagse School'

Westeinde 139
2512 GW DEN HAAG
tel. : 070-3453497
fax : 070-3453522
e-mail : atelierdehaagseeschool@planet.nl
openingstijden : dinsdag-, woensdag-, donderdag-, en
vrijdagmiddag 13.00-16.00 uur, één keer
in de maand op zaterdag geopend en op
afspraak

Galerie-Atelier de Kaai

J.A. van der Goeskade 65
4461 BJ GOES
tel. : 0113-222891
website : www.artotheek.be
e-mail : galeriedekaai@gors.nl
openingstijden : ma t/m vr 09.00-16.00 uur,
za 11.00-15.00 uur

Atelier Biesonder, Op de Bies

onderdeel van de koraalgroep

Hereweg 96
6373 VL LANDGRAAF
tel. : 045-5330860
e-mail : biesonderrepro@opdebies.koraalgroep.nl
openingstijden : ma t/m vr 09.30-12.15 uur en
13.30-16.15 uur

Galerie Atelier Herenplaats

Schiedamse Vest 56-58
3011 BD ROTTERDAM
tel. : 010-2141108
fax : 010-2133896
website : www.herenplaats.nl
e-mail : atelier@herenplaats.nl
openingstijden : ma t/m vr 13.00-17.00 uur

Frank van der Zee vaart zijn eigen koers

“Ik ben mijn eigen weg ingeslagen en dat pakte goed uit”

Ideeën voor zijn werk krijgt Frank van der Zee heel veel sneller dan hij ze uitwerken kan. Zijn vaak abstracte schilderijen, waarin hij - soms heel gedetailleerd uitgewerkte - structuren naast en over elkaar heen zet, zijn intens van kleur. De laatste tijd maakt hij voornamelijk maquetteachtige constructies van hergebruikte materialen, waaruit zijn belangstelling voor architectuur blijkt.

Frank van der Zee (1966) heeft een grote, lichte atelierruimte in De Vlaszak, een voormalig kantoorgebouw. Een paar straten verderop ligt Artilabo, het atelier van zorginstelling Amarant, waar hij vanaf 1998 tot vorig jaar werkte. Hoewel Frank tegenwoordig zelfstandig werkt, heeft hij nog regelmatig contact met zijn begeleiders. Liesbeth Haynes is één van hen en neemt deel aan het gesprek dat (p)art met Frank heeft.

Er is veel belangstelling voor je werk.
Frank: “Ik hoor er eigenlijk helemaal niks over.”

Maar je werk wordt veel uitgeleend. Het zit nu ook in de kunstuitleen van Special Arts. Krijg je geen reacties op wat je maakt?
Frank: “Ik maak het voor mezelf. De meeste mensen vinden het leuk. Dus dat pakt goed uit.”
Liesbeth: “Ik vind het knap dat Frank niet de druk voelt dat hij dingen voor de kunstuitleen moet maken.”
Frank: “Ik heb wel een tijdje werk voor de uitleen gemaakt, maar dat voelde niet goed. Ik ben mijn eigen weg ingeslagen en dat pakte goed uit. Ik vind het leuk als mensen het werk mooi vinden. De aandacht en de waardering nemen ze niet van me af. Ik heb een solotentoonstelling gehad en daar was een gastenboek, met veel goede reacties. Als ik een rottag heb, kijk ik daarin. Maar ik heb helemaal geen binding met mijn schilderijen. Ze kunnen ze gewoon in mijn bijzijn kapotscheuren of hun voet erop zetten.

Frank van der Zee laat in de kunstuitleen van Artilabo zijn titelloze schilderij uit 2002 zien.
Foto: Noek van der Burgh

Zodra ik ze gemaakt heb, doet het me helemaal niks meer. Het is bij mij lopendebandwerk. Ik maak ze toch weer opnieuw.”

Een aantal titels zijn bijzonder voor abstracte kunstwerken, zoals Zwarte tranen, Gruwelijk, Silence of the Lambs en Wormen.
“Dat vind ik zelf ook, als ik het zo hoor.”

Zwarte tranen is heel precies uitgewerkt met kleine vormen.

“Ja, ik weet wat je bedoelt. Dat wil ik in de loop van de tijd weer terug laten komen, in een andere vorm, als een rode draad. Je zult dat vaker zien van mij.”

Te veel ideeën

Hoe kom je aan je ideeën?

“In het dagelijks leven kom ik onverwachte en leuke momenten tegen en die probeer ik dan vast te houden in mijn geheugen. Of ik noteer ze. De ideeën krijg ik in alle situaties waarin ik op dit moment verkeer.”

Kijk je ook televisie om inspiratie op te doen?
"Ik hoorde een keer een interview op televisie en dacht: hier kan ik iets mee. Ik ging aan de slag en daaruit vloeide een hele solo-tentoonstelling voort, die *De maakbaarheid van de mens* heette. Ik moest steeds een selectie maken. Het dijde maar uit. Ik werd er helemaal gek van."

Dus je hebt misschien té veel ideeën?
"Ja, ik barst van de ideeën."
Liesbeth: "Je informatie komt van allerlei soorten media. En de maatschappij in het algemeen."

Heb je van tevoren een plan?
"Zo ben ik wel begonnen, maar op een gegeven moment voelde ik me daardoor in het nauw gedreven. Ik liep vast."

Dus het werkt beter om spontaan te beginnen?
"Meestal begin ik gewoon en dan kan ik wel vasthouden aan een idee. Ik schrijf dingen op in mijn dummy, mijn opschrijfboekje. Dan is het idee tenminste weg. Ik werk het later alsnog uit."
Liesbeth: "Je begint met een idee. Dat teken je en ga je uitproberen. Als Frank een materiaal in zijn hoofd heeft en het is er niet, dan gaat hij ernaar op zoek. Hij werkt dus niet alleen vanuit het materiaal. Hij is dan bezig en denkt: het materiaal doet niet wat mijn idee wil."
Frank: "Ik ben dan toch bezig en denk 'kom op'. Vaak kom ik tot verrassende dingen, maar soms komt er niks uit. Nu ben ik bezig met eierdozen

en plastic doppen van melkpakken en flessen. Die plak ik op en verf ik. Daar komen mooie vormen uit. Ik ben benieuwd wat oud materiaal doet als je het hergebruikt."
Liesbeth: "Er zit vaak een maatschappijkritische ondertoon in je werk, vind ik. Dat is wat je bezighoudt."

Je wilt met de weggegooiden spullen dus ook iets uitdrukken.
"Ik doe er zelf ook aan mee. Ik gooi ook eierdozen weg, maar ik denk wel: ik kan die dozen wel gebruiken."

Liesbeth: "Maar je maakt die werkstukken niet alleen om te laten zien hoevéél mensen weggooien."
Frank: "Ik vind het gewoon leuk. Ik maak werk dat eigenlijk niet valt uit te leggen. Je moet het zien. Ik werk heel divers."
Liesbeth: "Je wilt vooral niet in een hokje gezet worden. Je durft veel uit te proberen."

Ben je kritisch tegenover jezelf?
"Ja, behoorlijk. Maar ik ben altijd wel tevreden."
Liesbeth: "Over het algemeen ben je heel zeker van jezelf."

Werkelijkheid en fantasie

Voor het schilderij Chasséveld, dat voorop het vorige nummer van (p)art stond afgebeeld en sinds kort in de kunstuitleningcollectie van Special Arts zit, maakte Frank foto's van het Bredase Chassé Theater. "Ik vind de moderne, strakke architectuur mooi. Ik kreeg de opdracht om panoramafoto's te maken. Ik legde ze aan elkaar. Toen kreeg ik de tip om er omheen te schilderen. Dat is mooi uitpakend trouwens: de werkelijkheid met een fantasiewereld eromheen. Ik heb het schilderij met pen ingekleurd en het daarna met acrylverf of waterverf uitgewerkt. Het blauw schijnt er doorheen. Het zijn lagen over elkaar heen. Breda is nogal hectisch. Het

Boven:
Een notitieboekje helpt Frank met het vasthouden van zijn vele ideeën.
Foto: Noek van der Burgh

Onder:
Recent werk: *De stad* gemaakt van hergebruikt karton.
Foto: Noek van der Burgh

park bij het theater is een oase van rust. Midden in de stad, waar iedereen haast schijnt te hebben. Dat probeer ik in het schilderij terug te laten komen."

Je gebruikt allerlei technieken. Als je besluit om op een andere manier te gaan werken, ben je dan uitgekeken op de oude techniek?
"Nee, absoluut niet. Ik ben gewoon nieuwsgierig hoe iets nieuws uitpakt. Ik was bezig met blikjes, maar dat lukte niet. Ik werd agressief en gooide de blikjes weg. Dat was voor mij toen afgerond."

Maar als dingen goed zijn gegaan?
"Daar kom ik wel op terug. Het kan zijn dat ik dingen opnieuw maak of anders maak. Ik ben van plan om alle werken opnieuw te maken om te kijken of ik vooruit ben gegaan."
Liesbeth: "Aan ideeën geen gebrek bij jou."
Frank: "Ik word er soms gek van. Soms, als ik op de fiets zit, denk ik: 'nu is het genoeg. Doorfietsen! Niks opschrijven!' Soms ben ik op de fiets ook nog iets aan het opschrijven."

Je kunt beter even afstappen...

"Als ik dat doe, dan kan ik beter stil blijven staan. Het is soms vermoeiend. Soms wou ik dat ik deze bovenkamer eens open kon zetten, om alle gedachten weg te kunnen laten gaan."

Hoofdpijn

Al je werk is heel kleurig.

"Ik hou van felle kleuren. Ik hoop dat mensen er hoofdpijn van krijgen! Dat je denkt 'Wauw, dat komt van de muur!' Bij mij valt het nog mee. Het werk van Peter Hofland, een kunstenaar in Rotterdam, of Keith Haring, mijn grote voorbeeld, dat spat echt van de muur af."

Krijg je ook van je eigen werk hoofdpijn, als je er lang mee bezig bent?

"Ik heb een groot schilderij gemaakt, vol met allemaal bolletjes, waar ik koppijn van kreeg. Ik werkte veertien dagen van negen tot vier achter elkaar."

Je zou ook iets anders kunnen kiezen.

Wat minder felle kleuren, bijvoorbeeld.

Frank van der Zee, *Silence of the lambs*,
gemengde techniek op papier,
50 x 70 cm.

Foto: Gerard van Rossum

"Vorig jaar maakte ik werk met donkere kleuren. Dat is weer voorbij. Nu ben ik weer met felle kleuren bezig. Het kan wat mij betreft nog feller. Met lichtgevende kleuren. Die zijn nog niet te koop."

Behalve abstract werk heb je ook schilderijen van gebouwen gemaakt.

"Ik heb een schilderij van San Francisco gemaakt, maar dat zie je er niet meer in terug."

Liesbeth: "Ja, jij reist heel wat af!"

Frank: "Ja, dat is leuk! Ik ben in Polen geweest, op Kreta, in Griekenland, Amerika, zes keer in Frankrijk."

Liesbeth: "Het zijn echte cultuurreizen. Je gaat van alles bezoeken."

Maak je dan foto's?

"Nee, ik sla alles op in mijn geheugen. "

Misschien hoef je met een camera minder te onthouden en wordt het dan wat rustiger in je hoofd?

"Nee. Absoluut niet. Het blijft altijd malen in mijn hoofd. Ik word er af en toe gek van. Op dit moment is paracetamol mijn grootste vriendin. Je moest eens weten hoeveel ik slik."

Werk je vanuit je gevoel?

"Alle kunstenaars werken uit hun gevoel."

Je kunt ook vanuit het denken schilderen.

"Ze zeggen dat ik meestal uit mijn gevoel werk."

Liesbeth: "Ik denk dat het een combinatie is. Ik vind dat je erg doordenkt over dingen. Dat je kritisch bent over de maatschappij. Je denkt ook 'ik ga deze materialen kiezen. Of 'ik wil het per se zo'."

Er zijn ook mensen die alles uitmeten met een lineaal.

Frank: "Als je het werk van Mondriaan ziet, Victory Boogie Woogie bijvoorbeeld, dat is met een lineaal gedaan en dat is toch New York."

Bij Chasséveld heb je door blokjes te gebruiken ook een strakke oplossing gekozen. Een deel van het schilderij is heel vrij en de rest is een rechthoekige verbeelding van de ruimte om het theater heen.

"Zo kun je het zien, ja. Ik laat de mensen helemaal vrij in wat ze erover denken."

Volgend en coachend

Liesbeth, geven jullie ook wel opdrachten of steunen jullie Frank als hij vast zit?

"Wij geven eigenlijk geen opdrachten, of het moet in overleg zijn. De manier van begeleiden is eerder volgend en coachend, dan lesgevend. Met Frank hebben we veel gesprekken. Terwijl je praat kun je je ideeën beter formuleren. Door middel van tips of voorstellen brengen we informatie. Frank probeert altijd van alles uit. We zijn er ons heel erg van bewust dat je heel sturend kunt zijn. Daarom zorgen we ervoor dat iedereen verschillende begeleiders heeft."

Frank: "Ik heb een schilderij met kegels gemaakt. Ik kreeg toen van vier man tegelijk tips en ik heb ook nog mijn eigen plan. Dat werkt dus niet: vijf verschillende meningen."

Liesbeth: "Daar moeten we dus een balans in vinden. Als je maar door een persoon wordt begeleid, krijg je te veel invloed van die ene persoon. Met meer begeleiders filter je je eigen ideeën eruit."

Frank van der Zee,

Feest in Enschede, 2000, acryl en

pen op papier, 100 x 70 cm

Foto: via Artilabo

Frank: "We werken met de dummy.
Dat werkt goed."

Liesbeth: "Er staan afspraken en conclusies van gesprekken in. Na een tijd zie je er een lijn in. Dan weet je waar je vandaan komt en waar je naar toe wilt."

Beweging

Liesbeth, is er een ontwikkeling in het werk? Is er rijping of vooruitgang te zien?

"Zonder probleem zouden we een overzichtstentoonstelling kunnen maken van Franks werk, die heel interessant zou kunnen zijn. Hij is altijd in beweging."

Frank: "Is dat wel altijd goed, beweging? Soms zou ik wel even stil willen staan. Meer rust."

Liesbeth: "Bij het recente werk zitten naast schilderijen maquettes, autonoom beeld, collages... Het is heel anders dan drie jaar geleden."

Frank: "Ik vind drie jaar geleden leuker dan nu. Het schilderij *Feest in Enschede* is nu helaas uitgeleend of verkocht. Dat is een topstuk.

Dat evenaar ik nooit. Ik hoop dat ze het niet weggooien. Dat is het enige schilderij dat wil ik wel hebben."

Waarom juist wel dat ene schilderij?

"Het laat de vreselijke ramp in Enschede zien. Het is een ironisch schilderij. Want het is ook schoonheid, omdat het ontplofte. Dat geeft mooie effecten, als beeld. Ik vind het ook mooi gemaakt door mezelf."

In de rekken van de Kunstuitleen vindt Frank tot zijn plezier zijn doek *Feest in Enschede* terug. "Dit is een van de mooiste, of de allermooiste," zegt hij er over. In het midden van het abstracte schilderij vormen sombere zwart-, grijs- en blauwtinten de boventoon. Daar omheen bracht Frank contrastrijke, felgekleurde vormen aan. Vrolijkheid en somberheid ineen.

Komt het vooral door het onderwerp en het verhaal erachter dat het doek voor jou belangrijk is?

"De kleur vind ik mooi!"

Een andere ramp is uitgebeeld op het doek *Twin Towers*. *Atoombom* laat een kolossale paddestoel zien. Zeker zo verontrustend is *Hoofdpijn*, met een eindeloze herhaling van over elkaar vallende halfronde vormpjes, getekend met potlood en pen. Deze vormpjes komen terug in weer andere schilderijen, soms ook in combinatie met

Frank van der Zee werkt in zijn atelier aan de ondergrond van een maquette-constructie.
Foto: Noek van der Burgh

de blokjes, zoals afgebeeld bij *Chasséveld*. In atelier De Vlaszak laat Frank zijn laatste werk zien. Op een ezel staat een beschilderde plaat, die de basis zal worden voor een driedimensionaal werk.

"Ik leg er dozen op en zo bouw ik de lucht in." Het verzamelde afvalmateriaal, dat in dozen en zakken voor het grijpen ligt, vormt uiteindelijk een beschilderd, maquette-achtige geheel.

Hobby of werk?

Ga je straks thuis ook weer door met tekenen en schilderen?

"Nee, maar ik ben wel altijd met ideeën bezig."

Zie je het schilderen als werk?

"Nee, ik zie het als hobby. Het is leuk."

Liesbeth: "Wat is verschil tussen werk en hobby?"

Frank: "Niks."

Liesbeth: "En waarom zou dit geen werk zijn?"

Frank: "Of je er nu het etiketje opplakt van hobby of werk, dat maakt niks uit. Het is gewoon leuk."

Liesbeth: "Werk kun je wel leuk vinden, maar dat neem je heel serieus."

Frank: "Ik neem het heel serieus."

Liesbeth: "Stel dat je niet meer zou kunnen schilderen? Dat zou toch erg zijn?"

Frank: "Dan ga ik thuis aan de slag. Ik zou niet zonder kunnen."

Liesbeth: "Dan is het toch werk?"

Frank: "Dat is hobby!"

Je hebt van je hobby je werk gemaakt.

"Dat is het dus."

Het vult je hele leven in.

"Dat is mooi meegenomen. Ik begin er nooit met tegenzin aan."

Noek van der Burgh

Carte Blanche: een werkplaats met visie in Eindhoven

Een dagje snuffelen aan de praktijk van het werken met een diversiteit aan mensen

Een scène uit Dodes'ka-den
Foto: via Carte Blanche

“Ik maak je af of ik vermoord je.” Een dronkaard struikelt bijna over zijn eigen voeten tijdens een bluesnummer, er wordt gevloekt en de regisseur schreeuwt: “Kom op, dóór, dóór... Dit is het voorspel van het geweld, die agressie is besmettelijk.” Dit is het welkom tijdens de laatste repetitie van Carte Blanche in Eindhoven voor het toneelstuk Dodes'ka-den. Het stuk heeft als onderwerp het-erbij-willenhoren en de onmacht die je overvalt als je je uitgesloten voelt. Het stuk is een bewerking van de gelijknamige Japanse film uit 1970, waarin paria's, die leven op de vuilnisbelt en die zich behandeld voelen als uitschot, worden verbeeld. De frustraties van het benaderd worden als paria's is één van de uitgangspunten voor het stuk van artistiek leider Stefan Jung en Liesbeth Reeser, zijn evenknie, en al evenzeer een bevlogen speler en begeleider. De confrontatie daarmee, waar mensen met een handicap voortdurend mee te maken hebben, is voor Liesbeth uitgangspunt. Het aanlopen tegen die

problemen, het onbegrip en de strijd daar tegen in een creatief proces, zijn voor haar tevens de uitgangspunten van Carte Blanche. En daarbij gaat ze net zo ver als haar compagnon Stefan. Zij zegt: “Ik wil niet iets terugnemen, want dan gaat het voor beiden niet. Het lijf moet het voelen en ook de menselijke stem moet deze negatieve beleving en de overwinning op die gevoelde onmacht laten horen”.

We zijn met enkele belangstellenden uitgenodigd om te zien hoe een werkplaats voor mensen met en zonder beperking kan bestaan, hoe het er tijdens een gewone werkdag aan toe gaat. Tevens hoe je met de frustraties van onbegrip en niet gezien worden om kunt gaan en vooral om ‘een kijkje in deze keuken te nemen’.

Grote ambitie

Carte Blanche zit sinds enkele jaren in een oud schoolgebouw, op een steenworp afstand van het centrum van de stad. Binnen valt op hoe hard er gewerkt is aan de verbouwing van de school tot een prachtige werkplaats. Er is een restaurantgedeelte, een theater, bibliotheek en er zijn werkruimtes voor alle kernactiviteiten. Een groot aantal wonderlijk mooie schilderijen en tekeningen liggen en staan overal in die ruimtes. Spelen, bewegen, schilderen en schrijven zijn de vier pijlers van deze werkplaats. Voeg daar een duidelijk bevlogen club begeleiders aan toe en de ambitie is er om iets groots te bereiken. Dat laatste valt niet altijd mee, want in de afgelopen tien jaar zijn er vijf verhuizingen geweest. Daardoor is ook de professionalisering voor Stefan en Liesbeth nog niet zoals ze graag zouden zien. De grote afhankelijkheid van gemeentelijke subsidie is het grootste probleem. Toch spelen ze dertig tot veertig voorstellingen per jaar en soms zijn er ook aanvragen van instellingen. Een prachtig idee dat in Carte Blanche leeft, is het volgende: “Onze handicaps zijn de motor van de kunsten: theater,

schilderijen, poëzie. We hoeven niet te lijken op de 'normale' mens die de maat der dingen is." Deze vrijheid in denken geeft de mogelijkheid een totaal eigen wereld te creëren die toch een referentiekader in de 'gewone' wereld heeft. Gesprekken met de artistieke leiders over het niveau van het proces en het resultaat horen hierbij.

Twee van de rondleidende spelers, Joeri Foolen en Dorus van de Ven, zeggen hierover: "We ontwikkelen en vormen onszelf zoals klei wordt gekneed. Het staat allemaal niet vast. Hij (bedoeld wordt: Stefan) is streng; hij neemt ons serieus. We zijn geen hobbyclub." Joeri is ook kritisch over zijn eigen schilderwerk en dat van zijn vriend. Deze volwassen houding tref ik de hele middag en avond aan. Er heerst een werksfeer: er wordt gewerkt aan producten. Dus

gá je naar de theatertraining, schilder je in het atelier.

Voordat we naar de laatste repetitie konden kijken, kregen we nog een maaltijd aangeboden. En zoals dat hoort: eenvoudig, maar gezond en lekker. En om het idee van 'bij elkaar in de keuken' nog meer gestalte te geven: tijdens het koken door de leiding konden we zien hoe de maaltijd werd bereid.

Deze ontmoeting heeft in kort tijdsbestek veel opgeleverd. De contacten onderling, de openheid en vooral de praktische kant van de werkzaamheden in een werkplaats met visie zijn mooi tot uiting gekomen.

Kees van Meel, theaterrecensent

K U N S T

&

S C H O O N H O V E N

K E R A

M I E K

Maatwerk in keramiek

Onze fabriek, Schoonhoven Keramiek (1920), produceert op ambachtelijke wijze keramiek en heeft daarbij als specialisme het reproduceren van kunst op een grote verscheidenheid van keramische vormen. Wij werken samen met vele bekende en minder bekende kunstenaars geheel naar wens van de klant.

Wij produceren originele relatiegeschenken en kerstgeschenken in opdracht van bedrijven en instellingen. Voortdurend zijn wij op zoek naar inspirerende samenwerkingsverbanden met kunstenaars, ontwerpers en kunstacademies. Inmiddels hebben wij in samenwerking met vele ateliers voor kunstenaars met een beperking schitterende opdrachten uitgevoerd. Tot grote tevredenheid van zowel onze opdrachtgevers als ook de vele ateliers met hun kunstenaars.

Schoonhoven Keramiek B.V. • Wal 13-15 • 2871 BB Schoonhoven • T +31 (0)182 382344 • F +31 (0)182 386064
E. info@schoonhovenkeramiek.nl • www.schoonhovenkeramiek.nl

www.schoonhovenkeramiek.nl

Als beeldend kunstenaar en docent beeldend vormen aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening, ben ik sinds kort facilitator voor het project Kunst Inclusief, Ontwikkelwerkplaats Amersfoort/Utrecht. Met een aantal partners uit de sectoren Zorg, Kunst en Onderwijs onderzoeken we de mogelijkheden tot kunst- en cultuurparticipatie voor mensen met een beperking.

Kunst Inclusief

Van creatieve tijdsbesteding tot persoonlijke groei

Kunstzinnige mensen

Het project Kunst Inclusief is een samenwerkingsverband dat zich ten doel stelt de begeleiding van artistieke mensen met een beperking te professionaliseren. Kunst Inclusief wil meer mogelijkheden creëren voor mensen met een beperking om hun kunstzinnige talenten te ontwikkelen. Hiervoor zijn onder meer drie OntwikkelWerkPlaatsen (OWP's) gestart waar kennis wordt verzameld, ontwikkeld en uitgebreid.

Het gaat in de OWP Amersfoort/Utrecht om *Scholen in de Kunst*, zorginstelling *Amerpoort* en cadeauwinkel/galerie/atelier *Jans Pakhuys*. Tegelijkertijd werken onderzoekers samen met

studenten van de Hogeschool Utrecht aan een onderzoeksopzet.

Deze partners denken en handelen vanuit de vraag 'Welke (door)leerlijnen maken het mogelijk dat een persoon met een beperking bij zijn ontwikkeling gebruik kan maken van in-, door- en uitstroommogelijkheden?' Daarbij wordt altijd voor ogen gehouden dat het gaat om de kunstzinnige ontplooiing van mensen met een beperking. Hoe kunnen wij hen aanbieden waar ze recht op hebben en hoe kunnen we ervoor zorgen dat ook zij een artistieke, en vooral persoonlijke en liefst zo autonoom mogelijke groei kunnen doormaken?

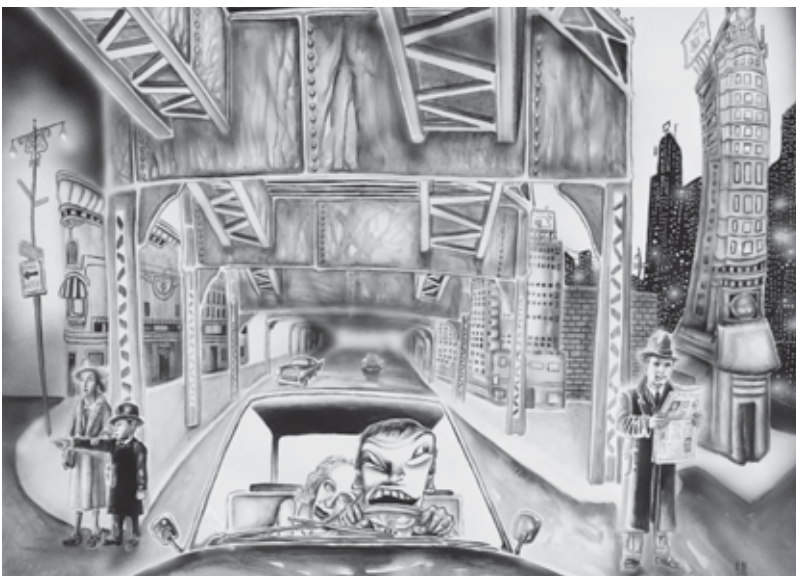
Voor ons – de OWP Amersfoort/Utrecht – ligt het accent op artistieke participatie en (door)groeimogelijkheden. De mens met een beperking speelt de hoofdrol en zal met zijn behoeften, wensen en eisen de vorm en de inhoud van de OWP bepalen. Hierbij is met name aandacht voor ontwikkeling, autonomie, emotie, inclusie en samenwerking.

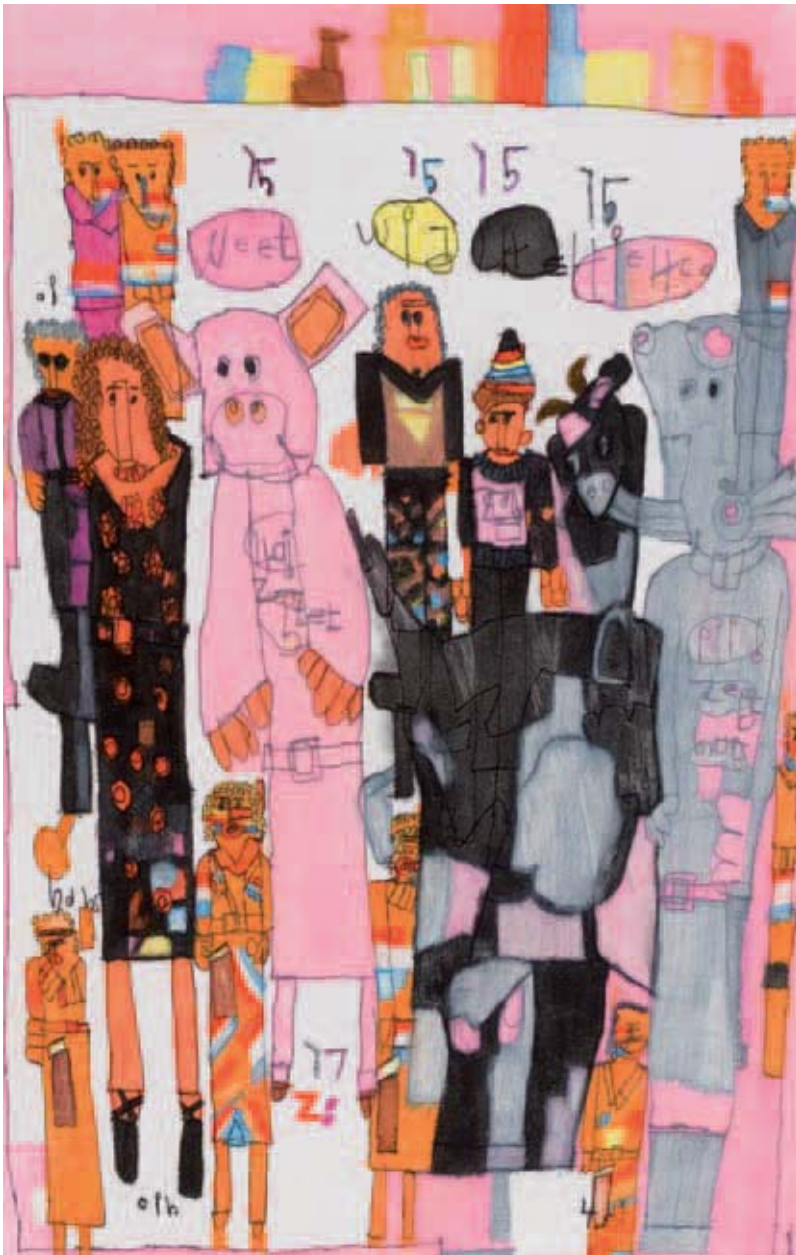
In juli 2010 worden voor deze groep mensen – op meerdere niveaus – kunstzinnige activiteiten aangeboden in de kunstdisciplines beeldend, theater, dans en muziek. Daarnaast worden in de OWP 'vrijplaatsen' gecreëerd voor deelnemers en professionals om duurzame mogelijkheden voor artistieke participatie op maat te onderzoeken en uit te breiden. Graag zie ik dat het beeldend kunstonderwijs hierbij meer betrokken zou raken. Wanneer

Rafael Badilla, *NYC Sub subway*,

acryl op papier, 50 x 65 cm

Foto: Gerard van Rossum

Camille Grootaers, *Juffrouw Venken*, 2005,
gemengde techniek op papier, 33 x 25 cm
Foto: Gerard van Rossum

een beperking ontmoet is het voor mij zo overduidelijk dat ze zich kunstenaar voelen. Wat mij betreft mag iedereen kunstenaar zijn. Maar wanneer je bijvoorbeeld intellect als criterium voor kunst aanmerkt, sluit je mensen uit. Wel kunnen we steeds op verschillende manieren naar kunst kijken en het daar over hebben.

Uiteindelijk gaat het wat mij betreft niet om kunst als doel, maar kunst als middel om je te ontwikkelen als mens. Kunst is hierbij een leidraad om te streven naar het zijn, de ultieme bestaansgrond. Dat klinkt misschien abstract, maar voor mij staat de eigenheid van de mens centraal. De partners uit de regio heb ik daarom gevraagd hun persoonlijke visie, missie en passie met betrekking tot de artistieke mens met een beperking te omschrijven. Vanuit die bewustwording wil ik graag samenwerken.

Idealisme

Als facilitator ervaar ik het als bijzonder om samen te werken met partners die vanuit een bewonderingswaardige mate van idealisme opereren en daardoor een eigen en zeer persoonlijke bijdrage aan Kunst Inclusief leveren. Vanuit deze daadkracht hopen we dito draagkracht op landelijk niveau te genereren. Wij vertrouwen erop dat de lokale, regionale en landelijke overheden zich hierbij pro-actief opstellen. Zonder bijvoorbeeld financiële steun kunnen onze idealen niet verwezenlijkt worden. Wij realiseren ons dat wij spreken voor mensen die moeilijk voor zichzelf kunnen opkomen. De resultaten van Kunst Inclusief – die zullen uitmonden in een beleidsstuk voor de toekomst – worden in 2010 op een landelijke studiedag gepresenteerd. Voor meer informatie nodig ik u van harte uit om te kijken op de website van Kunst Inclusief: www.kunstinclusief.nl

je streeft naar professionalisering zouden docentenopleidingen aan bijvoorbeeld kunstacademies ook aandacht kunnen besteden aan artistieke vorming in de zorg, om de wisselwerking tussen zorg en kunst ook op dit vlak te optimaliseren.

Staat van het zijn

Het is lastig om een scheiding te maken tussen kunstenaars met een beperking, professionele kunstenaars of amateurs. Ieder mens heeft het recht om uiting te geven aan dat wat hem bezighoudt. Als ik artistieke mensen met

Paola de Bruijn
beeldend kunstenaar - docent
lid selectiecommissie Special Arts

info@paoladebruijn.nl
www.paoladebruijn.nl

Debatteren over outsider art in Twente

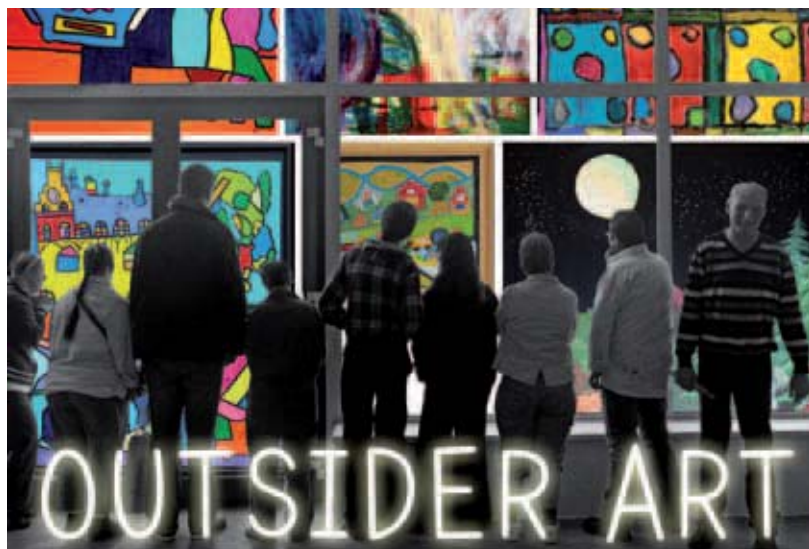
'Hoezo Outsiders? Dit is kunst!' kopte een groot artikel in dagblad Tubantia. Op deze uitdagende toon werd een thema-avond aangekondigd over outsider art of art brut.

Christine Ribberts, begeleider bij Atelier Artistiek uit Hengelo, vertelt dat ze het initiatief voor bovengenoemde avond nam met de bedoeling het werk van gehandicapte kunstenaars meer bekend te maken bij een breder publiek. "Het mag serieus genomen worden. Laten we de discussie erover maar aangaan." En dat gebeurde op woensdagavond 4 november jl. in café Mac Berlijn te Enschede.

Het forum

Het forum bestond uit Elvira van Eijl, kunsthistoricus, Edo Zupan, oprichter van Atelier Artistiek, Richard Bennaars, medeoprichter Atelier Herenplaats Rotterdam en beeldend kunstenaar Hans Morselt, vader van Maarten (kunstenaar van Artistiek). Van dit laatstgenoemde atelier waren ook twee kunstenaars met eigen werk aanwezig: Daniël Oostdam en Remco Donkers. Het gesprek tussen forum, kunstenaars en publiek werd geleid door 'tafelheer' Laurens ten Den, theatermaker en acteur.

Een sprankelende uitnodiging
voor de thema-avond Outsider Art
Ontwerp en uitvoering:
Erna ter Haar

De toeloop was groot; het café overvol. Er kwamen bijna 200 mensen op het evenement af. Hoe kon het ook anders met zo'n aantrekkelijk programma? Naast het forum, bestaande uit mensen uit de Twentse kunstwereld, was er stadsdichter Fred van de Ven met toepasselijke gedichten en tot slot was er het optreden van cabaretier André Manuel. Op de wand waren twee digitale exposities gelijktijdig en doorlopend geprojecteerd, waarop werk en kunstenaars van vijf Twentse ateliers en Atelier Herenplaats Rotterdam te zien was.

De discussie

Kunsthistoricus Elvira van Eijl begon met een korte uiteenzetting over de ontwikkeling van de ateliers Artistiek en Herenplaats vanaf de oprichting ongeveer twintig jaar geleden. Er is meer artistieke vrijheid en erkenning van het werk gegroeid in de loop der jaren. "De erkenning van outsider art bestaat nog geen 100 jaar", zo vertelde zij. "Er is natuurlijk altijd werk gemaakt door mensen, die aan de rand van de samenleving stonden, maar er was geen aandacht voor. Het werd weggegooid. Pas na 1950 nam onder invloed van de CoBrAgroep de belangstelling toe. Outsider Art of Art Brut is autonoom. De kunstenaar maakt zijn werk vanuit zijn gevoel zonder aandacht voor publiek of commercie. "Zou Vincent van Gogh er onder kunnen vallen?", vroeg zij aan de zaal. Unaniem vond het publiek van wel. Deze eensgezindheid duurde niet erg lang, want over de vraag of iets kunst is of kunstnijverheid, liepen de meningen nogal uiteen. De scheidslijn bleek maar moeilijk te trekken.

Is macraméwerk kunst? Waar ligt de grens? En hoe zit het met de invloed van de begeleiders? Laurens ten Den stelde deze kritische vragen aan het publiek. "Opdrachten geven aan mensen met een verstandelijke beperking heeft nog nooit gewerkt", vond Edu Zupan. Dat waren velen met hem eens. Het laatste woord was aan de twee aanwezige kunstenaars. "Alle kunstenaars zijn gelijk", zei Daniël Oostdam met overtuiging en "alle kunst is gewoon kunst". Een hartelijk applaus volgde en daarop rondde Elvira van Eijl af met een toepasselijk citaat van Joseph Beuys: 'Jeder Mensch is ein Künstler'.

Caroline Bolscher-van Eeden

Poëziefestival in Wageningen

Op vrijdag 9 oktober organiseerde 's Heeren Loo een poëziefestival in Wageningen. Activiteitenbegeleider Ron Goud presenteerde er samen met de schrijvers hun gedichtenbundel *Ik moet je wat vertellen*. Burgemeester G. van Rumund van Wageningen mocht het eerste exemplaar in ontvangst nemen en las eruit voor.

Na *Vonken uit mezelf*, een gedichtenbundel met gedichten geschreven door mensen met een verstandelijke beperking, die twee jaar geleden verscheen, vond Ron Goud het tijd voor een opvolger. De gedichten ontstaan spontaan tijdens een kop koffie aan een grote tafel. "Het enige wat je nodig hebt is pen en papier en wat goede ideeën", zegt hij. Hij praat met de mensen over wat hen bezighoudt, bezielt en boeit. "Vervolgens maken we een lijstje met onderwerpen. Je kunt denken aan jeugdherinneringen of iets wat veel indruk heeft gemaakt", aldus de activiteitenbegeleider. De deelnemers schrijven hun ideeën op en vertellen die aan elkaar. Het maken van gedichten is een kwestie van schrijven, lezen, beluisteren en bespreken. "En daarna vooral schrappen en herschrijven", zegt Ron Goud.

*Ik ga als bloem naar buiten
oranje trui
groene broek
bruine laarsjes met een bontje
dat zie terug in de natuur
kom maar mee naar buiten
dan zal ik je een bloem laten zien
die zo is...*

Rechts:

Trotse dichters bij de burgemeester

Foto: Natalie Overkamp

Dit gedicht van Mirella van Bemmelen wordt tijdens de presentatie geprojecteerd op de wand en voorgedragen. Het bloemthema is vaak een bron van inspiratie, ook voor het Momo-theater, een theaterwerkplaats met bijzondere acteurs. Deze acteurs met een verstandelijke beperking verzorgen tijdens het poëziefestival een voorstelling zonder woorden, maar met veel mimiek.

Burgemeester Van Rumund heeft lovende woorden voor de dichtbundel. "Ik moet je wat vertellen is een bijzonder boekje", zegt hij. "Ik ga het voorlezen aan mijn vrouw."

Onderzoeken hebben bewezen dat gedichten schrijven het taalgevoel maar ook het creatieve vermogen van de mensen verbreedt. Door teksten te lezen, te vertellen en te schrijven kunnen deze 'dichters' hun gevoel beter verwoorden. Van Rumund leest het gedicht van Erica de Graaf over haar ervaring van opname in de separeercel, *waarom heb ik dit gedaan*. Zij schrijft haar overpeinzingen in veertien regels op. "Ja, zo is dat gewoon", reageert ze nuchter. In de gedichtenbundel is ook een aantal tekeningen opgenomen. Marliske ten Hake heeft bij haar gedicht een illustratie gemaakt. "Ik schrijf het liefst over dolfijnen", zegt zij. In het boek beschrijft ze haar bezoek aan het Dolfinarium en haar impressie van een orka. "Behoorlijk zwart", zegt de dichter lachend. Marliske schrijft over allerlei dingen om haar heen. Dichten is voor haar heel belangrijk. "Voor deze mensen is het vaak moeilijk onder woorden te brengen wat hen raakt", zegt Ron Goud. "Zo leren ze hoe ze zich beter uitdrukken."

Natalie Overkamp

De gedichtenbundel kan voor € 4,95 besteld worden bij de receptie van 's Heeren Loo in Wekerom via telefoon 0318 - 593593.

Sensationele avond van de zintuigen in poptempel 013

Stichting Skyway probeert mensen met een beperking te laten ontdekken wat ze kunnen, o.a. door middel van kunst. Skyway organiseert daarvoor min of meer baanbrekende evenementen. Na een *Festival voor de zintuigen* in Breda vond in Tilburg een nog grootser opgezet festival, genaamd SENS11, plaats in 013. In dit artikel een impressie en de motivatie van deelnemers.

“Eigenlijk moet alles door elkaar lopen hier: mensen met beperking en ‘gewone’”, zegt Bart Kokx, projectleider van SENS11, een festival voor de zintuigen in Tilburg. “Maar zover is het nog lang niet en of dat ooit zal gebeuren...?” Bart probeert zich verstaanbaar te maken in een wat stillere gang van 013, poptempel in Tilburg. Hij is druk in de weer met de laatste gasten en is bekend in het circuit, getuige de vele malen ‘Hoi Bart’ die we tijdens ons gesprek te horen krijgen.

Uit het isolement

Het is 15 oktober en de avond van Stichting Skyway voor mensen met een (verstandelijke) beperking waarin zij de passies en emoties van dancemuziek kunnen ervaren. Het geluid knalt dan ook bijna oorverdovend uit de grote zaal van 013; het is nog net te behappen voor een niet-liefhebber van dit soort muziek. Maar er is veel meer aan de hand, want dance is het middel om andere zaken over het voetlicht te krijgen. Hoe goed kunnen mensen met een beperking schilderen, hoe mooi kunnen ze spelen op speciaal gemaakte instrumenten, hoe reageren ze op geuraroma’s en kunnen ze zich daaraan overgeven? En hoe ook beleven ze al die sensaties? Bart: “Om uit het isolement te komen, kun je gebruik maken van de moderne

mogelijkheden. Dat doen wij hier in een gerenommeerde poptempel met allerlei bekende DJ’s. Er zijn hapjes en er is een trivloer. Maar het belangrijkste is het proces dat hieraan voorafgegaan is.”

Vanaf september 2008 is hij met heel veel mensen aan de slag gegaan. Kunstenaars met en zonder beperkingen, podia, creatieve mensen en vooral mensen die konden vertellen hoe en wat mensen met een bepaalde handicap voelen en beleven. Dat voorwerk is het eigenlijke proces geweest, zodat SENS11 behoorlijk goed weet wat er leeft en speelt bij mensen met een beperking. Enkele middelen om tot het beste resultaat te komen zijn: videoboodschappen met uitspraken, inzet van vrijwilligers, stellingen die met emoticons worden ‘beantwoord’ en een evaluatie (bijvoorbeeld: “Was het zoals je het had verwacht”).

MEE (regionale ondersteuning voor mensen met een handicap) laat buiten in een speciale bus zien en horen hoe mensen met een beperking de dingen letterlijk horen en zien. Met een koptelefoon op en een scherm vlak voor mijn neus ervaar ik hoe klein het blikveld van één van de visueel beperkte mensen is en hoe beperkt het horen kan zijn. Het is confronterend te merken hoe moeizaam het contact met de

Door de beats en de trillende vloer ga je, of je wilt of niet, bewegen
Foto's: via SENS11

wereld werkt bij iemand die zegt dat 'het voortdurend stormt in mijn hoofd'.

Onbeperkt met een beperking

Emile Oosthoek, bij de fans bekend als DJ Transformer, is vanaf zijn geboorte beperkt in zijn bewegingen aan de linkerkant van zijn lichaam. Hij heeft net zijn muziek laten horen aan een enthousiast publiek. Zijn grote voorbeeld is Tiësto, maar hij wil wel 'zijn eigen ding doen'. Zijn uitgangspunt is duidelijk: "Die beperking mag geen belemmering zijn. Ik probeer zo goed mogelijk te zijn. Niet om iets te bewijzen, maar wel om iets te bereiken." En om het nog explicieter te benoemen: "Ik vind die beperking eigenlijk maar onzin. Ik wil tussen de grote jongens staan."

Op de dansvloer heerst een prettige drukte. Ik sta te kijken bij de speciale trilvloer en zie mensen dansen, de één schonkig, de ander heel gracieus. Niets vreemds te zien, tot een vrouw me aankijkt met een enorme glimlach op haar gezicht. Waarschijnlijk vangt ze mijn wat verbaasde blik op, want ongevraagd schreeuwt ze boven het geluid uit, terwijl ze naar een dansende vrouw wijst: "Zij is stokdoof... Ik heb haar nog nooit zo gezien. Ze danst al vanaf het begin." Op dat moment besepte ik dat ieder individu een andere route gaat om zijn eigenheid te vinden. DJ Transformer heeft een duidelijke visie en een bepaalde doel. En voor de dove danseres is de ontdekking van de mogelijkheden van haar eigen lichaam belangrijk. Want door de beats en de trillende vloer ga je, en of je wilt of niet, erop bewegen. Tijdens het dansen worden allerlei aroma's door de zaal verspreid. In kokend water, dat veel

stoom opwekt, giet een dame wat geurextracten. Enorme blazers nemen de wolk met geuren op en stuwen die de zaal in. Celine Slosse, tijdens de geurtherapie onder haar artiestennaam Aromalola, mengt de geuren om een bepaalde atmosfeer te scheppen. Zo bepaalt ze in samenhang met de muziek of er een aroma met energie nodig is, of juist een rustige geursensatie.

Onder het mengen - het lijken wel gifmengsels in kokende potten waarover zij haar toverformules uitspreekt - legt ze uit, hoe zij haar bijdrage in dit festijn van de zintuigen ziet. "Het gaat mij om volledige emancipatie. Uit de mens halen, wat erin zit. Ik wil graag de hoogst mogelijke persoonlijke betrokkenheid."

Het is duidelijk dat op deze bijzondere avond, de avond van de 'senses', de avond van de zinnenprikkende activiteiten, alles uit de kast wordt gehaald om dat te realiseren. Onder de geuren van jasmijn, met de beats in het lijf, de flitsen van laserstralen op grote schermen, maar vooral tussen mensen met een lach op hun gezicht, loop ik naar buiten. Deze missie van SENS11 met als motto 'Come, enjoy and be yourself' is vooral geslaagd. De toekomst zal leren of de grote wens van Bart Kokx en zijn medewerkers gerealiseerd gaat worden. Zullen mensen met en zonder beperking uiteindelijk 'gewoon' door elkaar lopen tijdens speciale festiviteiten en in de alledaagse werkelijkheid van de wereld buiten?

Kees van Meel, theaterrecensent

Aromalola met geuren
voor de zintuigen
Foto: Kees van Meel

Wat is úw reden om te collecteren voor de NSGK?

  nederlandse stichting voor het
gehandicapte kind

Meld u vandaag
nog aan!

Meld u aan op www.nsgk.nl of bel (020) 679 12 00

Het hoogseizoen is afgelopen, het is rustig in het Stayokay Hostel in Sneek. Maar er is een goede reden om er dezer dagen een kijkje te gaan nemen.

In de frisse, lichte ruimten van receptie, restaurant, een deel van een gang en de bar is tot en met 10 januari 2010 de solotentoonstelling te zien van Frank de Vries, alias Gimmi Loc.

Tijdelijk verblijf van **Frank de Vries** in Stayokay Sneek

Frank is de vijfde exposant in het in 2007 geopende Stayokay Sneek. Manager Anne van der Velde is blij met de opeenvolgende, heel diverse tentoonstellingen. Nadat hij zelf op zoek was geweest naar een eerste exposant diende de volgende schilder of fotograaf zich steeds zelf aan. Geen wonder, het werk komt goed tot zijn recht in het ruim opgezette gebouw.

In de receptiehal liggen kleurige flyers voor de expositie van Frank, er zijn lijsten van de 35 geëxposeerde werken met verkoopprijs en

er is een gastenboek.

De schilderijen en tekeningen zijn naar onderwerp en schilderstijl gegroepeerd. In het restaurant hangen vooral de landschappen. Er zijn opvallend veel vierkante doeken. Uitgangspunt waren zo te zien meestal foto's van landschappen. Frank heeft de composities gehandhaafd, evenals de objectgebonden kleuren in al hun schakering. Toch zie je in de schilderijen een eigen inbreng, de foto's zijn verwerkt, niet zomaar nageschilderd.

In het brede doek *Blauwhuis in winter* heeft hij kennelijk genoten van het gedetailleerd uitwerken van bakstenen muren, glas-in-lood ramen en straatkeitjes. Een felblauw en een heldergeel huis springen tussen de grijzen van de winterse huizenrij eruit.

In de bar zien we een andere kant van Frank. Hier hangt werk dat een expressionistisch karakter heeft.

Vooral *Junkie* en *Coffeeshop* (zie achterzijde (p)art) zijn heel veelzeggend. De donkere kleuren met felle uitschieters dienen hier duidelijk om een gevoel weer te geven, de kwaststreek ondersteunt dat nog. De mollige *Buikdanseres* komt uit een heel ander gevoel voort, ze danst, rond en roze, voor een achtergrond in allerlei blauwen en turkooizen. Er hangen hier ook enkele potloodtekeningen met graffitiachtige belettering erin verwerkt. Dit tekenwerk maakt Frank vaak aan het eind van een

Frank de Vries, *Blauwhuis in winter*, acryl op doek, 50 x 200 cm, Foto: via Bascule Art

dag schilderen: nog even wat anders doen.

Anne van der Velde vertelt dat Frank bij de opening van de expositie zijn andere talent inzette: zijn pseudoniem Gimmi Loc gebruikt hij als rapper! Zijn rapoptreden maakte van de opening een happening.

Het werk van Frank de Vries roept vragen bij me op. Daarom neem ik contact op met Bascule Art in Sneek, het atelier waar Frank schildert. Daar krijg ik de tip om eens te praten met Gosse Vellinga. Hij vertelt dat Frank nu ongeveer vier jaar bij Bascule Art werkt. Hij heeft een autistische stoornis. Vanuit zijn

interesse voor tekenen en schilderen kwam hij eerst voor een stage van acht weken, waarna hij bleef.

Gosse Vellinga, toen student SPW activiteitenbegeleiding, maakte van Frank zijn afstudeerproject. De titel van zijn scriptie werd *Frank, professioneel kunstenaar?*

Hij volgde de ontwikkeling van Frank op schildergebied, maar begeleidde hem ook bij het verkrijgen van inzicht in zichzelf.

Het is ook Franks eigen vraag: "Hoe ver kan ik met het schilderen komen?" Hij zou zich graag verder ontwikkelen, bijvoorbeeld door lessen van een professioneel kunstenaar.

Gosse is inmiddels afgestudeerd op

het project. Bij zijn eindpresentatie was Frank natuurlijk aanwezig.

Krijnie Valentien-Pikart

Expositie Frank de Vries
alias Gimmi Loc is te zien
t/m 10-01-2009.
Stayokay Sneek
Oude Oppenhuizerweg 17
8606 JA Sneek
Telefoon: 0515 412132

Kunstatelier Bascule Art
Peperstraat 1
8601 CH Sneek
Telefoon: 0515 414018
Bascule Art maakt deel uit van
Talent zorg en ondersteuning

Column Zo puur

Tijdens de presentatie van het boekje *Ik moet je wat vertellen* (zie elders in dit blad), ontmoette ik Anna van Laar. Zij droeg voor uit haar eigen werk over haar broertje Maarten. "Toen ik 5 jaar oud was, werd Maarten geboren. Het was geen gewoon broertje... Maarten was een heel bijzonder broertje. Een broertje met een handicap", vertelt de inmiddels 27-jarige schrijfster. Maarten inspireerde haar. Ze ontdekte dat hij naast veel donkere wolken ook een heleboel lichtpuntjes bracht.

De gedichten van Anna van Laar raakten me, zoals Maarten Anna raakte. Poëzie blijkt eens te meer dat gevoel uit te drukken in woorden. We zitten dan op een emotiegolf en schakelen de ratio even uit. Geluk en verdriet zijn inspiratie voor kunst en derhalve ook voor pennenvruchten. Thuisgekomen lees ik de gedichten in de bundel *Ik moet je wat*

vertellen. Kees Brouwer schrijft hierin een gedicht over de dood van zijn vader. Een zwart boerenpetje op zijn kamer herinnert hem aan zijn vader. Het zien van zijn petje roept herinneringen bij hem op. Een ogenschijnlijk eenvoudig petje heeft grote waarde. En als we even nadenken kan iedereen zo iets wel bedenken. Bij het zien van een 'Koetjesreep' denk ik gelijk aan mijn oma, die al jaren geleden overleden is. Zij bracht altijd een 'Koetjesreep' voor me mee. Rituelen en symbolen inspireren en bieden houvast, zeker aan mensen met een beperking.

Gisteren kreeg ik een telefoontje van een moeder. Haar dochter Mirjam is in de war door het overlijden van haar beide opa's. We spreken af om samen een herinneringsboekje te maken. Vanwege haar verstandelijke beperking is het schrijven te lastig. Maar met kleurpotloden tekent ze de boom

uit de tuin van opa. Op tafel staan twee foto's van de mannen die een bijzondere plaats innamen in het leven van Mirjam en daarnaast ligt een pijp. Af en toe ruikt Mirjam aan die pijp. Ze lacht. De geur brengt Mirjam naar de boerderij van opa.

Wanneer ik de tafel leegruim, blader ik nog even in het boekje *Ik moet je wat vertellen*. Silvia Gersons schrijft hierin:

*Ja
God bestaat
God zit achter de typemachine
God zit tussen de spaties
God zit tussen de woorden
Thuis bij mijn broer*

Wat zou het mooi zijn als we wat vaker zo puur vanuit ons hart zouden kunnen reageren, zoals deze dichter doet.

*Natalie Overkamp
zelfstandig fotograaf en journalist*

Kunst in de Latijnse School

Non scolae sed vitae discimus: niet voor de school maar voor het leven leren wij. Deze nog altijd actuele spreuk siert de gevel boven de deur van de Latijnse School, een statig gebouw met hoge ramen aan het Grote Kerkhof te Deventer. Eronder de beeltenis van Erasmus, de beroemdste oud-leerling van deze school. En wat niet iedereen weet: ook de middeleeuwse godgeleerde en schrijver Geert Groote en de enige Nederlandse Paus, Adrianus IV, zaten hier in de schoolbanken. De Latijnse School was toen, op die van Zwolle na, de beste school in de Noordelijke Nederlanden.

Door de eeuwen heen heeft het historische gebouw zijn onderwijsfunctie weten te behouden. Nu doet het pand dienst als bijeenkomstencentrum, waarin vergaderingen, workshops en seminars plaatsvinden. Het hoofddoel van de huidige Stichting de Latijnse School is mensen weer werkervaring en dagbesteding te bieden.

Op weg naar een galerie

Ongeveer anderhalf jaar geleden vond het bestuur dat de Latijnse School meer aandacht van het publiek verdiende en dat de deuren vaker open moesten, ook in het weekend. Johan Wilms die als coach van de leer/werktrajecten op de Latijnse School werkzaam is, onderzocht de mogelijkheid om een galerie te starten,

GaLERiE ARToMoNDo werkt nauw samen met ateliers, gespecialiseerd in de begeleiding van kunstenaars met een beperking op psychisch en/of verstandelijk gebied. De kunstenaars die in ARToMoNDo exposeren, zijn professioneel werkzaam in de volgende ateliers:

- de Verbeelding Wijhe
- Hilgelo Winterswijk
- Warempel Zutphen
- Leonardo da Vinci Ermelo
- Focus Zwolle
- Creatief Atelier Schalkhaar
- de Kleurmeesters Schalkhaar

speciaal voor kunstenaars met een handicap. Samen met Fikret Devedzic, kunsthistoricus en beeldend kunstenaar bezocht hij ateliers in de regio Oost. Zij werden met open armen ontvangen. De ateliers gingen graag op het aanbod in om werk in de sfeervolle locatie in het hart van Deventer te exposeren en te verkopen. Daarna konden ze vrijelijk werk selecteren. De oprichting van GaLERiE ARToMoNDo werd op 6 juni 2008 een feit. Nu hangt het hele gebouw, van kelder tot zolder, vol kleurrijk werk.

De Latijnse School biedt kunstenaars met een handicap een magnifiek podium
Foto: Caroline Bolscher

Johan Wilms vertelt dat de jonge galerie mikt op vier exposities per jaar. Inmiddels weet het publiek de galerie te vinden, zo blijkt uit het groeiend bezoekersaantal. Zo'n 5.000 mensen zetten vorig jaar een voet over de drempel. Een succes! Uit de opbrengst van het verkochte werk worden, na aftrek van de kosten voor de ateliers, nieuwe evenementen georganiseerd. Er zijn workshops, prokkelmiddagen (prikkelende ontmoeting tussen gehandicapte en niet gehandicapte mensen) en voor het eerst een veiling van werk van reguliere en gehandicapte kunstenaars samen.

De veiling

Op 13 september 2009 was er de eerste veiling. Er werden tekeningen, schilderijen en keramische objecten geveild. In totaal 24 werken, waaronder tien van reguliere kunstenaars uit Deventer en omgeving. Twee schalen sprongen er uit, omdat ze met elkaar te vergelijken waren. Eén gemaakt door Henny Schaapman, de andere door haar leerling Annebeth Dijkman. Beide prachtige objecten, waarbij je je af kon vragen of de leerling de meester hier ging overtreffen. De opkomst die middag was niet overweldigend, maar er kwam wel koopgraag publiek met als resultaat dat er negen werken van de hand gingen, waaronder vijf van kunstenaars met een

beperking. Het bleek maar weer dat mensen die een kunstwerk kopen erdoor geraakt willen worden. De achtergrond van de kunstenaar is dan van geen belang.

GaLERiE ARToMoNDo biedt voor het Oosten van het land de kunstenaars met een beperking een podium in Deventer op een magnifieke locatie, waardoor een groter publiek kennis kan maken met hun werk. En niet alleen dat; de activiteiten bevorderen ook de ontmoeting tussen reguliere en gehandicapte kunstenaars. Ervaring en kennis wordt uitgewisseld en er is plaats voor het experiment, waarvan de veiling een voorbeeld is.

Zo wordt de spreuk van Seneca boven de deur *Non scolae sed vitae discimus* in de Latijnse School in ere gehouden.

Caroline Bolscher-van Eeden

GaLERiE ARToMoNDo
 Grote Kerkhof 6
 7411 KT Deventer
 Openingstijden: zaterdag en zondag
 van 11.00 – 16.00 uur
 Telefoon: 0570-617842
 E-mail: info@artomondo.nl
 www.artomondo.nl
 http://artomondo.blogspot.com

Links:
 Annebeth Dijkman, schaal van
 keramiek, doorsnede 40 cm
 Foto: Caroline Bolscher

Rechts:
 Henny Schaapman, schaal
 van keramiek, doorsnede 40 cm
 Foto: Caroline Bolscher

Colofon (p)art is een kwartaaluitgave van Special Arts. **Postadres:** Postbus 125, 3940 AC Doorn; **Bezoekadres:** Stamerweg 22, Doorn. **Telefoon:** 0343 - 42 04 44; **fax:** 0343 - 41 61 33; **e-mail:** info@specialarts.nl; www.specialarts.nl.

Postbanknummer: 286136; Rabobank nr. 14.32.52.941. **ISSN:** 1385-0318. **Abonnement: € 19,50/jr. Losse nummers: € 5,50**

Medewerkers: Tine Veldhuizen (hoofdred.), Erik Gramser. **Correspondenten:** Caroline Bolscher, Noek van der Burgh, Henk van Es, Kees van Meel, Natalie Overkamp, Gerben van Riel, Albert Sanders, Krijnie Valentien-Pikart, Klaaske de Vos. **Gast-correspondenten:** Paola de Bruijn, Eric Schulp, Gijs Verschoor. **Vormgeving en realisatie:** Ladenius Communicatie bv, Houten. Overname van artikelen is alleen toegestaan met toestemming van de redactie.

Frank de Vries, *Coffeeshop*, acryl op doek, 40 x 50 cm

Foto: via Bascule Art

(p)art is een kwartaalmagazine van Special Arts.
Postadres: Postbus 125, 3940 AC Doorn; Bezoekadres: Stamerweg 22, Doorn.
Telefoon: 0343 - 42 04 44; fax: 0343 - 41 61 33; e-mail: info@specialarts.nl; www.specialarts.nl